

**Свічка плакала
в скорботі**

Свічка пам'яті (пам'яті жертв голодомору)

Я несу в своїх долонях свічку,
Свічку пам'яті про втрачених людей,
Про жадані колоски пшениці,
Які з страхом притискали до грудей.

Хай горить вона і не згасає,
Свічка болю, як гірка сльоза,
Знов минуле в вічність промовляє,
Голос правди лине в небеса.

Реквієм немов молитва ллється,
Плаче свічка, як жива душа,
Чорні тіні стукають у серце,
І зникає вічності межа.

Свічка пам'яті уже не згасне,
Доки очі дивляться на нас,
Очі тих, хто згинув передчасно,
Їх ніколи не забуде час.

Хай небу кожна вклониться людина,
Закарбувавши цей страшний урок,
Палають свічки, впавши на коліна,
І молиться пшеничний колосок

Юлія Л.

Ти кажеш не було голодомору?

І не було голодного села?

А бачив ти в селі пусту комору,

З якої зерна вимели до тла?

Як навіть мариво виймали із печі

І забирали прямо із горшків.

Окрайці виривали з рук малечі,

із торбинок нужденних стариків?

Ти кажеш, не було голодомору?

Чого ж тоді, як був і урожай,

Усе суціль викачували з двору,-

Греби, нічого людям не лишай!

Хто ж села, вимерлі на Україні,

Російським людом поспіль заселяв?

Хто? На чиєму це лежить сумлінні?

Імперський молох світ нам затуляв!

Я бачив сам оту зловісну пору

І пухлих, і померлих на шляхах.

І досі ще стоять мені в очах...

А кажеш - не було голодомору?

У ХХ столітті українці пережили три голодомори: 1921-1923, 1932-1933 і 1946-1947 років. Три голодомори, три страшних періоди втрат, горя і знищення українців.

Вперше вшановувати пам'ять жертв голодоморів почали в 1998 році згідно з указом тодішнього президента Леоніда Кучми. Сучасну назву і дату пам'ятного дня визначив указ наступного президента Віктора Ющенко в травні 2007 року. А 28 листопада 2006 року Верховна Рада України ухвалила Закон "Про Голодомор 1932–1933 років в Україні", згідно з яким Голодомор був визнаний геноцидом українського народу.

1921-1923

1932-1933

1946-1947

Я пам'ятаю, люди мерли -

Дорослі люди і малі,

На чорноземах України -

На рідній на своїй землі.

"Я хочу їсти", - казав мамі,

Я і до школи не дійду...

"Я знаю, мій коханий Колю,

Я допомогти тобі прийду".

І плакав я із нею разом

В нас на порожньому дворі,

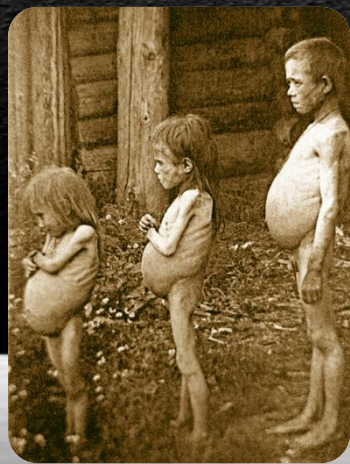
Запам'ятавсь той лютий голод

На все тяжке життя мені.

Діти – найперші жертви голоду

За офіційними даними на 1 травня 1922 року в п'яти губерніях України – Донецькій, Запорізькій, Катеринославській, Миколаївській і Одеській нараховувалося 3 709 556 голодуючих, що складало більше 35% всього населення цих губерній.

Тут я побачив людей, що помирали на самоті, повільно, помирали страхітливо, безцільно, без надії, що їх жертва виправдана. Вони потрапили в пастку і залишились там помирати від голоду, кожен у власному домі, за політичним рішенням, прийнятим у далекій столиці за столами для нарад і банкетів. Не було навіть розради від неминучості щоб полегшити жах.

Віктор Кравченко

У найскрутнішому становищі опинилися діти. Восени 1922 року на Півдні голодувало близько 2 мільйонів дітей, але хоч якусь допомогу отримала лише половина (943,5 тис. чоловік). Одним із промовистих символів того голоду стала фотографія хлопчика, оригінал якої зберігається в Херсонському обласному краєзнавчому музеї. Смертність грудних немовлят у дитячих будинках становила 77-86%.

Голодомор був організований, щоб вживити нам ген «страху і покірності». Найкраща пам'ять про загиблих — знищити цей ген у собі раз і назавжди!

Святослав Іванович Вакарчук

Потерпали й більш старші діти в дитячих будинках і притулках. Вони не могли опиратися жахливим умовам і помирали. Трохи ліпше велося тим, котрі мали батьків, але й вони страждали від голоду і супутніх хвороб.

Наприклад, на врожайній Полтавщині половина школярів виявилася при обстеженні хворою на сухоти, а решта була недокрівною і виснаженою. У перші зимові місяці 1923 року продовольча криза посилилася, проте безкоштовні їдальні Українського Червоного Хреста забезпечували в січні тільки 63 тисячі голодуючих дітей. У Росії ці показники були набагато вищі.

Київ 1922 року: шість тисяч малих
безхатків у місті.

Голод 1921-1923 років спровокував хвилю
дитячої безпритульності; до того ж, в
українські міста «прибуло» чимало малих
безхатків із Росії. Між іншим, Україна
прийняла 50 тисяч дітей з російського
Поволжя, рятуючи їх від смерті.

*Я ніколи не посмію цього забути...
Хліборобів, які в снігу на колінах
жебрають шматок хліба.*

Малкольм Маггерідж

ГОЛОДОМОР

Зроніть сльозу. Бо ми не мали сліз.
Заплачте разом, а не наодинці.
Зроніть сльозу за тими, хто не зрис,
Що мали зватись гордо — українці.
Заплачте! Затужіть! Заголосіть!
Померлі люди стогнуть з тої днини,
Й благають: українці, донесіть
Стражденний біль голодної країни.
Згадайте нас — бо ми ж колись жили.
Зроніть сльозу і хай не гасне свічка!
Ми в цій землі житами проросли,
Щоб голоду не знали люди вічно.

Ніна Виноградська

Навесні 1933-го від голоду вмирали 17 людей щохвилини,
1000 – щогодини, майже 25 тисяч – щодня.

Статистика смертності у притулках дає змогу уявити масштаби лиха. Лише із травня 1932 року до листопада 1933-го в таких установах у Запоріжжі офіційно загинуло приблизно 800 дітей від 7 днів до 8 років. А в Києві в одному дитбудинку №15 за один (!) день 7 квітня померло 15 немовлят від 1 до 8 місяців.

“Поблизу будинка, в якому я мешкала, стояла споруда ...яку перетворили у «збірний пункт» для безпритульних, яких виловлювали на вулицях і яких після санітарного огляду розсилали по сирітських будинках. Я часто бачила, як до тої споруди під’їжджали вантажівки і як міліціонери вивантажували з них брудних, обідраних дітей. Взимку я бачила, як ранком виносили на двір тіла напівголих дітей. Навантажували їх на машини і покривали брезентом. Ідучи аж до вулиці Артема, я чула як гучномовці, які висіли на кожному розі, горланили про жахливі умови, в яких жили люди в капіталістичних країнах і як чудово живуть у нашій Соціалістичній Батьківщині», – зі свідчень (№ 47) комісії Конгресу киянки Варвари Діберт.

“У 1934 році, як згадують сучасники тих часів, батьки почали шукати своїх кинутих дітей та приходити до дитячих притулків і сиротинців, просили віддати їм їхніх дітей. Ці випадки не були дуже частими, бо не всі дорослі пережили Голодомор. Однак батько Марії та Ніни Сидоренко за ними прийшов. Чоловік не впізнав дітей, що вихователі вишукували на подвір'ї. Він вже збирався розвернутися і йти. Втім, через свою хворобу мав дуже специфічний кашель. І саме за цим кашлем Марійка впізнала тата і закричала “Тату! тату!” А були випадки, коли батьки приходили забирати дітей, а ті помирали просто в них на руках.”

Для реалізації плану колгоспам ставляться нереальні завдання – зібрати і відправити з України до Москви більше 360 мільйонів пудів зерна. Щоб виконати цей план, колгоспи починають збирати запаси із приватних селянських господарств. Часто зібране зерно мокло і псувалося на колгоспних токах, однак людям його не давали – на той час досі діяв сталінський «Закон про п'ять колосків», який загрожував таборами навіть дітям, які збирали зерно по стерні. Щоб вижити, люди їли лободу, цвіт акації, «калачики», горобців, мишей...

За оцінками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у 1946-47 роках надсмертність в Україні перевищила 700 тисяч осіб, більше чверті жертв – діти до 14 років.

1946-1947

Голодуючи самі, батьки ставали безсилими свідками мук синів і дочок. Намагаючись врятувати їх, дорослі йшли на різні кроки – приховували від бригад-реквізиторів продукти, продавали й обмінювали цінні речі та одяг, вивозили дітей у міста, просили родичів їх тимчасово прихистити. Аби хоч чимось годувати родину, готували затирухи, коржі, маторженики та мамалигу – застосовували різні сурогати.

Колискова

Ой засни, моя дитино,
Як заснула вся родина.
Спи від маку і прости
Та вже їсти не проси.
Голод більше не дістане –
Скоро сон міцний настане.
Думки в голові, як цвяхи
І снують, мов ті мурахи.
Пригорну тебе синочку,
Поховаю у садочку.
Ой! За що ж це мені люди?! –
Син перед очима всюди.
Він не виросте ніколи,
Не ходитиме до школи
Не народяться онуки,
Не зігріють бабі руки.
Ось і все... сина немає.
Тепер він мене чекає
Вже іду до тебе сину
Зачекай іще хвили....

Автор невідомий

Проте голодне виснаження по різному впливало на психічний стан батьків. Не всім вдавалося зберегти здатність виявляти жертовність і відмовлятися від їжі на користь дітей, аби якомога довше підтримати їхнє життя. Свідчення очевидців переповнені згадок про мертвих жінок з ще живими немовлятами на їхніх грудях.

“Я часто спостерігала, як мати, прийшовши до міста, шукала людну вулицю. Розстеляла на тротуарі хустку, садовила на ній дитину ...відходила недалеко і спостерігала, чи не забере хтось. Через деякий час вона поверталася, забирала дитину, йшла до іншої вулиці і робила те саме. Я ніколи не бачила, щоб хтось підбирав дітей. Попервах це були поодинокі випадки, аж потім перетворилися на сталий потік голодних селян...

Померлих і тих, хто помирав, накладали на спеціальні вантажівки, які їздили вулицями і вивозили їх за місто до сараїв. Ще живих там просто залишали помирати... Селяни думали, що вантажівки виділені для опіки над ними, і матері саджали на них дітей, сподіваючись, що їх годуватимуть... Я пам'ятаю...голодних дітей віком близько п'яти років, які поскоцюблювалися в нішах неподалік входу в театр і поволі помирали...”, – ці та інші факти надала комісії Конгресу США у 1986 році свідок тих подій Тетяна Кардиналовська, котра жила в 1932 році у Харкові.

«Я пам'ятаю цей голодний рік. У 1946 р. мені було 10 років, я закінчив перший клас із похвальною грамотою, а у 1946 – 1947 навчальному році не ходив у школу, не було в що вдягнутись, чого їсти. Я ріс сиротою, батько загинув на фронті. Нас у мами було троє. Сім'я в 1947 р. голодувала. Їли листя з берестка, сушили його, терли й пекли «оладки», їли з очерету шпичаки... а також їли нижню частину рогозу, з нього варили таку «капусту». Їли квітки з акації. На Іванковій горі були кагати з колгоспної картоплі. Вона там погнила, і ми її одкопували, брали з неї крохмаль і пекли «оладки». А вже літом, коли достигало жито й пшениця, то з ще зелених колосків виминали зерно й варили кашу. І так ми голод 1946 – 1947 рр. перебороли...»

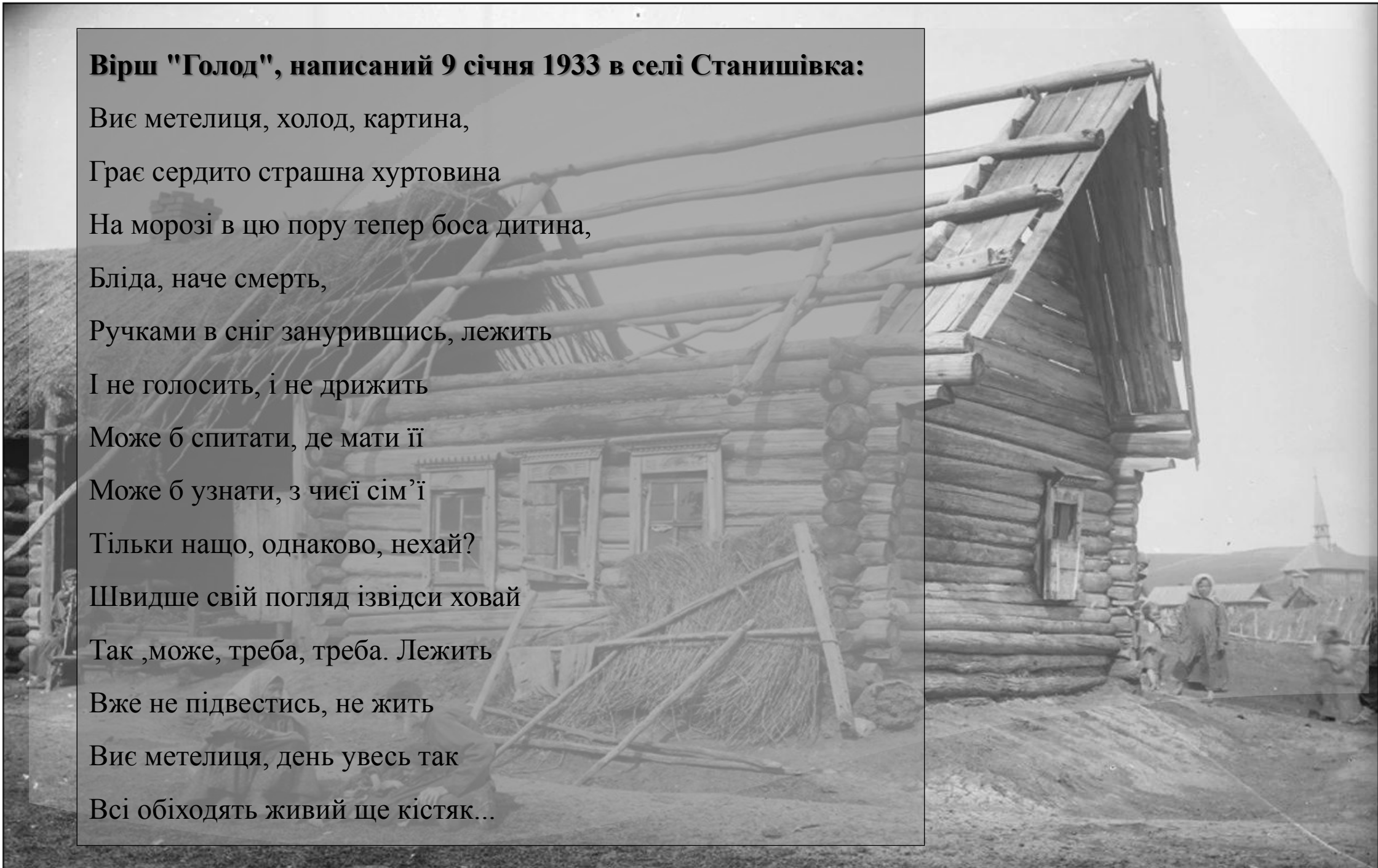
Федір Потапенко, 1937 р.н., с. Суботів Черкаської області.

Записала Надія Кукса, Національний історико-культурний заповідник «Чигирин».

Вірш "Голод", написаний 9 січня 1933 в селі Станишівка:

Виє метелиця, холод, картина,
Грає сердито страшна хуртовина
На морозі в цю пору тепер боса дитина,
Бліда, наче смерть,
Ручками в сніг занурившись, лежить
І не голосить, і не дрижить
Може б спитати, де мати її
Може б узнати, з чиєї сім'ї
Тільки нащо, однаково, нехай?
Швидше свій погляд ізвідси ховай
Так ,може, треба, треба. Лежить
Вже не підвестись, не жить
Виє метелиця, день увесь так
Всі обіходять живий ще кістяк...

2006 року Верховна Рада офіційно визнала Голодомор 1932-33 років геноцидом українського народу.

Публічне заперечення Голодомору вважається протиправним, але покарання за такі дії не передбачене.

Голодомор визнали геноцидом українців 16 держав:

- Австрія
- Еквадор
- Канада
- Латвія
- Парагвай
- Польща
- Угорщина
- Бразилія
- Литва
- Грузія
- Естонія
- Колумбія
- Мексика
- Перу
- США
- Португалія
- Чехія
- Ватикан

Що сьогодні є рядовий знімок, те завтра буде історією.

— Марко Желізняк

Ще вісім країн засудили Голодомор як акт винищення людства або вшанували пам'ять мільйонів знищених голодом українців:

- Андорра
- Іспанія
- Чилі
- Аргентина
- Італія
- Словаччина

*Усі радіостанції просимо рознести наш
голос цілому світові: може дійде він і до
убогих хатин конаючих з голоду селян.*

Андрей Шептицький

ЗАПАЛИМ СВІЧКУ

(1932-1933pp.)

Запалим свічку, хай зігріє душі
Усіх кого забрав голодомор.
Це було страшно! як настала тиша,
Усюди панував смертельний тон.
Червоний кат, забрав все до зернини,
Ні крик людей, ні плач дітей не зупиняв.
І пухнучи від голоду вмирали,
А кат мов навіжений реготав.
О Боже! скільки мусим ще терпіти!?
Чому лиха година землю вкрила!?
Повита в чорні хмари Україна,
Страшна біда, і горе нас накрило.
А смерть ішла, не маючи жалю,
Голодна смерть! що може быть страшніше,
Дивитись на застигнувшу сльозу,
В очах дітей, вмираючих так тихо.

Смертельний холод, смак голодомору,
Мільйони мертвих українців по ровах,
Мільйони сиріт, є приречені вмирати,
О Боже! що то був тоді за жах!?
А ви сьогодні кажете, не правда!
Скажіть це дітям, що від голоду вмирали!
Хай будуть прокляті кати мого народу!!!
Що у дітей останнє зернятко забрали.
Засвітим свічку, хай зігріє душі,
Усіх кого забрав голодомор.
Нехай покояться у мирі, всі хто мучивсь.
Ми пам'ятаєм...

Надія Кишеня

Список літератури:

Україна. Кабінет Міністрів. Про утворення Державного музею "Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні" : розпорядження від 22 квіт. 2009 р. № 435-р // Урядовий кур'єр. - 2009. - № 82. - С. 13.

Страшна сторінка нашої історії про голодомори не залишила байдужих // Голос України. - 2021. - № 226, 30 листоп. - С. 1,3.

Верстюк, В. Голодомор. Геноцид українського народу 1932-1933 : брошура / В. Верстюк, В. Тиліщак, І. Юхновський ; Укр. ін-т нац. пам'яті. - Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. - 25 с.

Список літератури:

Кульчицький С. Обґрунтування Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду у світлі концепцій Р. Конквеста й Р. Лемкіна / С. Кульчицький // Укр. іст. журн. - 2018. - N 4. - С. 98-127 .

Ціпко С. Голодуюча Україна: Канадська реакція на Голодомор (С.Кульчицький) / С. Ціпко // Укр. іст. журн. - 2018. - N 6. - С. 213-220 .

Сергійчук В. Не вмер наш народ, хай не втрадиться й пам'ять / В. Сергійчук // Голос України. - 2018. - № 222, 23 лист. - С. 6-7.

Список літератури:

Воронцова О. У жорнах голоду 1932-1933 років загинули 10 мільйонів 63 тисячі людей / О. Воронцова // Запоріж. правда. - 2018. - № 45, 22 лист. - С. 1-2

Власенко С. Документальні свідчення про Голодомор 1932-1933 років / С. Власенко // Голос України. - 2018. - № 216, 15 лист. - С. 4.

Боярська Л. М. "Еволюція" причин смерті дітей раннього віку... Жертвам голодомору (1932-1933) присвячується / Л. М. Боярська, Ю. В. Котлова // Міжнар. журн. педіатрії, акушерства та гінекології. - 2018. - Том 12, N 3. - С. 15-16 .

Список літератури:

Втрати міського й сільського населення України внаслідок голодомору в 1932-1934 рр.: нові оцінки / Н. М. Левчук [та ін.] // Укр. іст. журн : наук. журн. - 2015. - N 4. - С. 84-112.

Міщенко О. В. Безкровна війна: Книга свідчень / О. В. Міщенко. - Київ : Молодь, 1991. – 174 с.

Сергійчук В. Не вмер наш народ, хай не втратиться й пам'ять / В. Сергійчук // Голос України. - 2018. - № 222, 23 лист. - С. 6-7.

Список літератури:

Кульчицкий С. В. Голодомор 1932-1933 рр.: механізми сталінського терору / С.В. Кульчицкий // Укр. іст. журн. - 2007. - N 4. - С. 4-26.

Зяцьєв С. Війна проти українського народу (голодомор 1932-1933 років) / С. Зяцьєв // Ваше здоров'я. - 2006. - N 45 (24 лист.). - С. 15.

Марочко В. Хроніка. Голодомор в Україні 1932-1933 років : историческая литература / В. Марочко, О. Мовчан. - Київ : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2008. - 293 с.

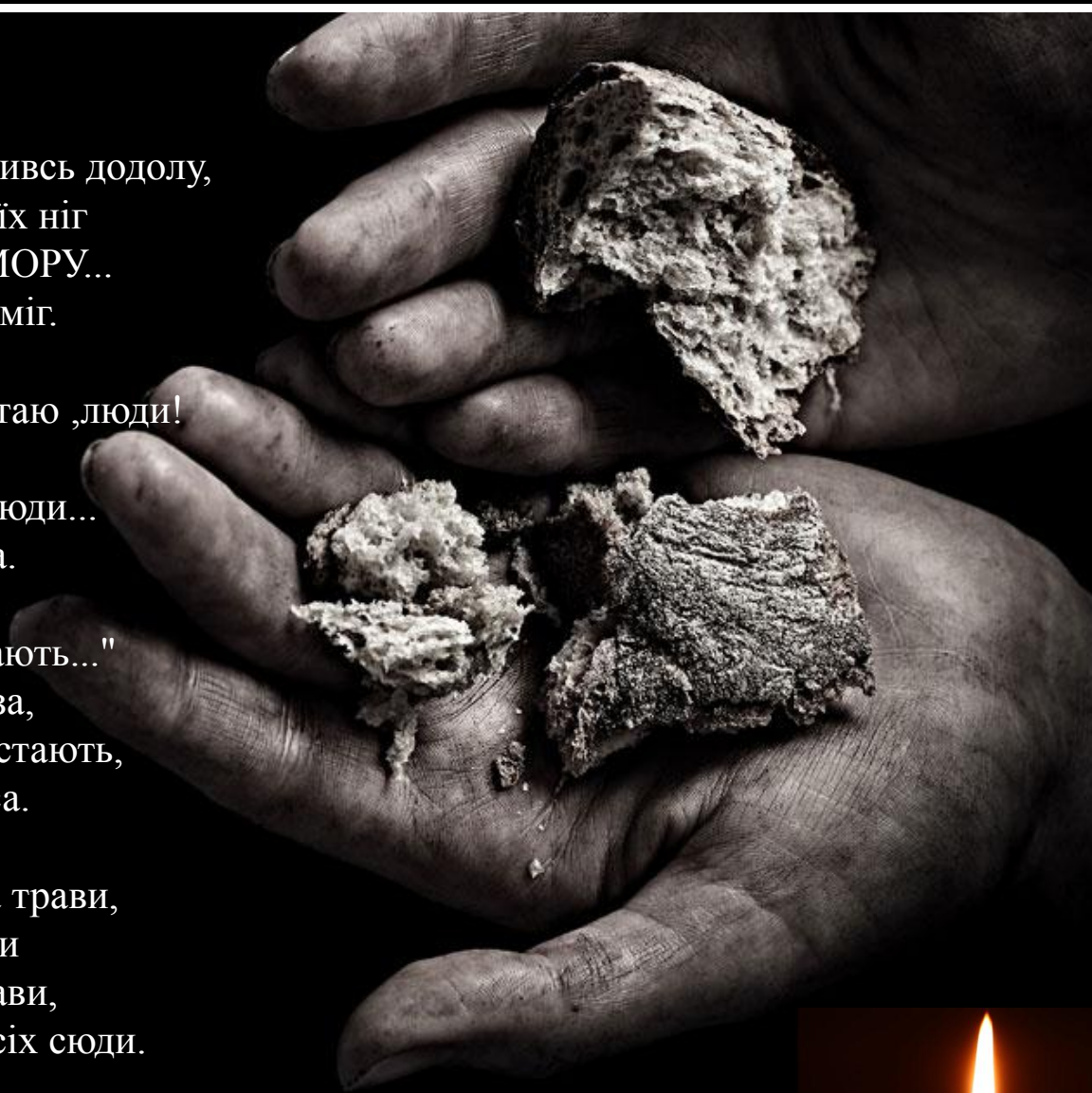
Пам'яті ГОЛОДОМОРУ...

Старенький хрест, що покосивсь додолу,
Неначе голову схилив до моїх ніг
І нагадав про дні ГОЛОДОМОРУ...
І не згадати їх сьогодні я не міг.

З дитинства хрест той пам'ятаю ,люди!
І в серці чую матері слова:
"Поховані тут, синку, наші люди...
Тоді померло майже пів села.

І наші тут старенькі спочивають..."
Летить додолу мамина сльоза,
Барвінки на тім місці проростають,
Фарбують синім квіти небеса.

Роса, як сльози, що лягли на трави,
Бринить від болю, горя і біди
І хоче розповісти про розправи,
Як дзвін церковний кличе всіх сюди.

На сповідь, на молитву, каяття...
І свічку ставлю у своїй оселі.
І повертає правда з небуття,
А я їй щиро відкриваю двері.

Брехали і ховали, як могли,
Архіви , гриф " таємно", тасували...
Та знищити назавжди не змогли.
Барвінки з неба в дітях проростали.

Поховано чимало тут людей...
Згадай сьогодні дні ГОЛОДОМОРУ.
Заручників злочинних мрій, ідей,
Страшну історію ганьби і болю.

У роздумах молитву шепотів,
Свіча, що у вікні вже догоріла
У Бога я за пращурів просив,
І щоб ця " правда барвінкова" жила.

Ігор Волощук

Список використаних джерел !

<http://ukrpohliad.org/analytics/dolya-ditej-v-chasy-golodomoru.html>

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/muzeynykam/informaciyni-materialy/informaciyni-materialy-ukrayinskogo-instytutu-nacionalnoyi-pamyati-do-88-h-rokovyn-golodomoru-1932-1933-rokiv>

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3357154-ak-golodom-ubivali-ditej-majbutne-ukraini.html>

https://shron1.chtyvo.org.ua/Veselova_Oleksandra/Holodomory_v_Ukraini.pdf?PHPSESSID=dd6t14fvf5lk88ut2jlek2cnu5

Дякуємо за увагу!